

Cátia Antunes, *Globalisation in the early modern period. The economic relationship between Amsterdam and Lisbon, 1640-1705* (Amsterdam: Aksant, 2003) 238 p. ISBN 905260164X. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Leiden 2003.

Het proefschrift van Cátia Antunes is traditioneel en ongebruikelijk tegelijkertijd. Het traditionele deel – de *case study* – betreft een onderzoek naar de economische relaties tussen Amsterdam en Lissabon in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Dit deel van het boek opent met hoofdstuk 3 waarin kort aandacht wordt geschonken aan de demografische ontwikkelingen, de morfologie, sociaal-economische structuur en het bestuur in beide steden. Duidelijk wordt dat Amsterdam en Lissabon een aantal typerende kenmerken vertonen van haven- en handelssteden in Europa en derhalve ook op elkaar lijken. Het belangrijkste verschil tussen de steden is uiteraard de aanwezigheid van een hof en omvangrijk bestuursapparaat in Lissabon en het ontbreken daarvan in Amsterdam.

De daarop volgende hoofdstukken sluiten nauwer aan bij de thematiek van de *case study* en behandelen de stroom van goederen, kapitaal en mensen tussen beide steden. Door de beperkingen van het vroegmoderne bronnenmateriaal – kapitaalstromen zijn slecht gedocumenteerd – en de aard van de relatie tussen Amsterdam en Lissabon – omvangrijke migratiestromen ontbreken – krijgen de handelsbetrekkingen relatief veel aandacht. Die handelsbetrekkingen worden beschreven in termen van netwerken met een steeds grotere reikwijdte: hinterland, Europees en intercontinentaal. De conclusie van hoofdstuk 4 is dat beide steden niet in staat waren elkaars netwerken te domineren en daarom een langdurige bilaterale relatie aangingen die tot beider voordeel strekte. In hoofdstuk 5 volgt dan een uitvoerige behandeling van de routes en handelsproducten waarbij de auteur veel gebruik maakt van het notarieel archief van Amsterdam. Haar conclusies sluiten aan bij wat we al weten over deze tak van handel: oorlogstuig, scheepsbouwmaterialen en graan worden zuidwaarts verscheept en zout, wijn, zuidvruchten, olijfolie en producten uit de Portugese (handels)kolonies in Amerika en Azië (tabak, verfhout, suiker en diamant) noordwaarts.

In hoofdstuk 6 worden de actoren geïntroduceerd, waarbij naar analogie met de distributienetwerken een onderscheid wordt gemaakt tussen *bilateral merchants*, *European traders* en *global players*. Onder die laatste groep worden – ten onrechte – ook assuradeurs geschaard die schepen en lading in de Braziliëhandel verzekeren en tevens beleggers in aandelen van de *voc*. Ook de Portugees-joodse kooplieden komen hier aan bod. De *case study* wordt afgesloten met een omvangrijk hoofdstuk over de diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en Portugal. Handelsbelangen en de koloniale ambities van de Republiek in Brazilië krijgen daarbij uiteraard veel aandacht.

Het ongebruikelijke aan deze traditionele handelsgeschiedenis is het theoretische kader waarin deze wordt geplaatst. Antunes evalueert het werk van lieden als Braudel, Wallerstein en Frank, maar kiest uiteindelijk voor het door Held, McGraw, Goldblatt en Perraton opgestelde model van historische globaliseringsfasen (*Global Transformations. Politics, Economics and Culture*, Cambridge: Polity Press, 1999). Deze auteurs onderscheiden vier typen van *historical globalisation* namelijk *thin globalisation* in de Middeleeuwen, *expansive globalisation* in de Vroegmoderne Tijd, *thick globalisation* in de negentiende eeuw en *diffused globalisation* in de twintigste eeuw. Het voert te ver hun model uitvoerig te behandelen, maar de fase van *expansive globalisation*, waarin Antunes haar studie plaatst, wordt gekenmerkt door uitgestrekte netwerken (Europese expansie!) met een grote impact maar de omloopsnelheid binnen deze netwerken en

tevens het aantal verbindingen is betrekkelijk gering. Antunes gebruikt haar *case study* om het model te toetsen en antwoord te krijgen op twee vragen: 1) was er voor de twintigste eeuw sprake van globalisering; en 2) is het concept van globalisering een bruikbaar hulpmiddel bij historisch onderzoek (p. 6)? Op beide vragen antwoord ze met ja.

Toch is er ruimte voor enkele kanttekeningen. Omdat het model van Held c.s. een sterk inductief karakter heeft en mede gemodelleerd is naar de vroegmoderne Europese expansie hoeft het niet te verbazen dat een *case study* naar Amsterdam en Lissabon, twee van de hoofdrolspelers in die Europese expansie, resultaten oplevert die aansluiten bij het model. Van een werkelijke toetsing van het model kan in dit soort gevallen niet gesproken worden. Op de vraag of er voor de twintigste eeuw al globalisering bestond, moet het antwoord dan ook luiden: ja, want in het model is globalisering geconceptualiseerd op een wijze die er voor zorgt dat er ook in de vroegmoderne tijd sprake was van globalisering. Andere definities en andere modellen hadden ongetwijfeld tot andere uitkomsten geleid.

Een belangrijke beperking van het door Antunes gekozen model is de geringe verklarende waarde. Het model zoals dat in deze studie wordt gehanteerd, is in essentie beschrijvend. Het legt geen verbanden tussen de verschillende componenten die onderscheiden worden, het biedt vrijwel geen verklaringen en is in die zin theorieeloos. Het effect daarvan is ook in de *case study* terug te vinden. Daar wordt weliswaar een adequate beschrijving gegeven van de economische relaties tussen Amsterdam en Lissabon, maar de verklaringen graven niet diep. Zo had ik graag veel meer gelezen over de regionale en nationale economie waarin Lissabon functioneerde en waaraan het in belangrijke mate zijn functie en positie in de (handels)netwerken ontleende.

Al met al ben ik dan ook niet overtuigd van de meerwaarde van het gehanteerde globaliseringsmodel in historisch onderzoek. Wat ondanks deze kanttekeningen overeind blijft, is de poging van Antunes om de handelsgeschiedenis op een hoger plan te krijgen. Dat is iets wat nooit genoeg gewaardeerd kan worden.

Clé Lesger
Universiteit van Amsterdam

Arianne Baggerman en Rudolf Dekker, *Kind van de toekomst. De wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798)* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2005) 623 p. ISBN 9028420835

Al eerder publiceerden Arianne Baggerman en Rudolf Dekker diverse artikelen over het bijzondere kinderdagboek van Otto van Eck. Nu is er een overkoepelende studie waarin delen van de eerdere artikelen terugkomen, maar ook veel nieuwe informatie te vinden is.

De in Delft woonachtige Otto van Eck (1780-1798), zoon van de patriot Lambert van Eck en Charlotte Amélie Vockestaert, begon op tienjarige leeftijd op instigatie van zijn ouders een dagboek bij te houden. Zijn ouders, behorend tot de elite, hielden er verlichte denkbeelden op na. Zij geloofden in de maakbaarheid van de wereld en de mens, in eigen verantwoordelijkheid en in een tolerante godsdienst. Ook waren zij aanhangers van nieuwe verlichte pedagogische inzichten, zoals die werden vertolkt door Jean-Jacques Rousseau en de Duitse filantropijnen. Waar Rousseau stond voor de natuurlijke ontwikkeling van het kind, dat vanzelf allerlei leeftijdsgebonden fasen zou